การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย-ลาวในบริบทสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน: กรณีศึกษาพระพุทธรูปข้ามแดนในพื้นที่จังหวัดหนองคาย

Sacred Site Construction and Thai-Lao Tourism Promotion in the Current Socio-Cultural Context: A Case Study of Transboundary Buddha Statues in Nong Khai Province

ฉลอง พันธ์จันทร์[1]

1 รองศาสตราจารย์, ดร. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
E-mail: chalong.p@msu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนและการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย-ลาวในบริบทสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้พื้นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปข้ามแดนในจังหวัดหนองคาย โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มย่อยจากกลุ่มเป้าหมายคือ พระสงฆ์ ประชาชน ผู้รู้ รวมถึงนักท่องเที่ยวทั้งไทยและลาว

ผลการวิจัยพบว่า ตำนานพระพุทธรูปข้ามแดน มีปรากฏอยู่ 2 ช่วง คือ 1) ตำนานการอัญเชิญพระแก้วมรกต และพระบางเข้าสู่อาณาจักรกรุงธนบุรี จำนวน 1 ครั้ง 2) ตำนาน การอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญหลายองค์ เช่น พระสุก พระเสริม พระใส เป็นต้น จากอาณาจักรเวียงจันทน์สู่อาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์ ในการอัญเชิญพระพุทธรูปมายังอาณาจักรรัตนโกสินทร์ ทำให้เกิดตำนาน เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธรูปข้ามแดนที่สำคัญในพื้นที่ แต่มีพระพุทธรูปหลายองค์ที่ไม่มีรายละเอียดในการอัญเชิญอย่างชัดเจน มีเพียงกล่าวไว้ในตำนานประวัติของพระพุทธรูปองค์นั้น ๆ ว่า “ได้ถูกอัญเชิญมาจากอาณาจักรล้านช้าง” ส่วนการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พบว่า พระพุทธรูปข้ามแดนที่มีการนำไปประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างหลากหลาย คือ พระสุกและพระใส แต่พระเสริมนั้นมีการกล่าวถึงในพื้นที่ชายแดนน้อยมาก และมีการเชื่อมโยงกับตำนานพญานาค และปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค และถูกทำให้เป็นพื้นที่ “ศักดิ์สิทธิ์” ผ่านการบนบาน บวงสรวง กราบไหว้สักการะ จึงเห็นได้ว่า พื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกับพระพุทธรูปข้าแดนในปัจจุบันเป็นที่นิยมสำหรับพุทธศาสนิกชนและประชาชนทั่วไปในการเข้ายี่ยมชมในนามของนักท่องเที่ยวทั้งไทย-ลาว ผ่านโครงการการไหว้พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ 9 ส และนำไปสู่การสร้างพระเครื่องและของที่ระลึกต่าง ๆ สำหรับนักท่องเที่ยว

คำสำคัญ:

การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์; การท่องเที่ยวไทย-ลาว; พระพุทธรูปข้ามแดน; จังหวัดหนองคาย

Abstract

The objectives of this study were to study the legends of transboundary Buddha images and the construction of sacred sites and the promotion of Thai-Lao tourism in the current socio-cultural context. This is qualitative research, using the area where Buddha statues are enshrined across the border in Nong Khai Province, by in-depth interviews and focus group discussions from the target group of monks, people, scholars, including both Thai and Lao tourists.

The results showed that the legend of the transboundary Buddha images appeared in 2 periods: 1) the legend of the inviting of the Emerald Buddha and the Buddha image into the Thonburi kingdom; 2) the legend of the inviting of many important Buddha images, such as Phra Suk, Phra Serm, and Phra Sai, etc., from the Vientiane Kingdom to the Rattanakosin Kingdom. The inviting of Buddha images to the Rattanakosin Kingdom make a legend about the important transboundary Buddha statues in the area. But there are many Buddha images that do not clearly have details in summoning. It is only said in the history of that Buddha image that "was brought from the Kingdom of Lan Xang." As for the construction of the sacred area, it was found that the transboundary Buddha images that were used to construct the sacred area were Phra Suk and Phra Sai. But Phra Serm is rarely mentioned in border areas; and is linked to the legend of Naga. The phenomenon of Naga fireballs therefore being made into an area "Sacred" through worship, so it can be seen that the area currently associated with transboundary Buddha images is

popular for Buddhists and the general public to visit on behalf of both Thai and Lao tourists. Through the project of paying homage to the sacred Buddha images; and leading to the creation of various amulets and souvenirs for tourists.

Keywords:

Sacred Site Construction; Thai-Lao Tourism; Transboundary Buddha Statues; Nong Khai Province

● ความสำคัญและที่มาของปัญหาวิจัย

ลุ่มน้ำโขงถือว่าเป็นจุดกำเนิดวัฒนธรรม ตำนาน เรื่องเล่าและเป็นที่ตั้งอาณาจักรที่สำคัญตั้งแต่สมัยโบราณ และมีพัฒนาการต่อมาทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม การเมืองและศาสนา และมีอาณาจักรที่โดดเด่นคือ อาณาจักรล้านช้าง (สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. 2545.63) ในยุคทองของอาณาจักรล้านช้าง หรือในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-24 มีการหล่อพระพุทธรูปที่สำคัญมากมาย (ประภัสสร์ ชูวิเชียร. 2557. 28) ซึ่งพุทธรูปลาวล้านช้างได้มีพัฒนาการเป็นเอกลักษณ์ที่มีความโดดเด่น โดยเฉพาะพระพุทธรูปที่หล่อด้วยสำริดหลายองค์ในยุคของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชและพระยาสุริยวงศาธรรมิกราช อาทิ พระเจ้าองค์ตื้อ วัดพระเจ้าองค์ตื้อมหาวิหาน เวียงจันทน์ (สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. 2545.90) พระเจ้าองค์ตื้อ วัดศรีชมภูองค์ตื้อ จังหวัดหนองคาย (สงวน บุญรอด. 2545. 179)กลุ่มพระพุทธรูปที่มีอายุการสร้างชัดเจนในปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ถึงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 24 เช่น พระเจ้าใหญ่องค์ตื้น วัดใต้ พระเจ้าใหญ่อินทร์แปลง วัดมหาวนาราม จังหวัดอุบลราชธานี (ประภัสสร์ ชูวิเชียร. 2557. 179) ต่อมาในช่วงรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 3 ของกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญจากอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง เวียงจันทน์และจำปาสัก มาประดิษฐานไว้ที่สยาม ในคราวที่กรุงรัตนโกสินทร์โดยกรมพระราชวังบวรสถานมงคลยกทัพขึ้นไปตีเมืองเวียงจันทน์ ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทน์ รัชกาลที่ 1-4 บันทึกไว้ว่า ครั้งนั้นพระพุทธรูปมีชื่อในเมืองเวียงจันทน์ทุกพระองค์ก็ได้ทรงรวบรวมมาทอดพระเนตร ทรงเลือกเชิญลงมาแต่พระบางและพระแทรกคำ พระฉันสมอกับพระพุทธรูปศิลาเขียน...ก็พระเสริม พระไส พระศุกร์ 3 องค์ก็เป็นพระพุทธรูปมีชื่อ ลาวนับถืออยู่ที่เมืองเวียงจันทน์มานาน (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. 2555. 1958) ต่อมาในรัชกาลที่ 4 ได้พระราชทานพระบางคืนไปยังเมืองหลวงพระบาง ส่วนพระเสริม พระไสนั้น โปรดให้ประดิษฐานไว้ที่วิหารวัดปทุมวนาราม พระแสนประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถด้วยกันทั้ง 3 พระองค์ พระเสริมหน้าตักกว้าง 2 ศอก 1 นิ้ว พระไสหน้าตักกว้าง 1 ศอก 1 นิ้ว พระแสนหน้าตักกว้าง 1 ศอก 6 นิ้ว (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. 2555. 1962) เช่นเดียวกับประภัสสร์ ชูวิเชียร

(2557. 182) ที่ได้กล่าวว่า ยังมีพระพุทธรูปลาวล้านช้างสำคัญบางองค์ซึ่งมีอายุในราวพุทธศควรรษที่ 22-23 ได้ถูกอัญเชิญจากแหล่งเดิมคือเวียงจันทน์และหัวเมืองล้านช้างไปยังเมืองต่างๆ เช่น พระใส วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย พระเสริม พระใส วัดประทุมวนาราม และพระแสนเมืองเชียงแตง วัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพฯ

นอกจากนี้ยังมีพระอรุณ ประดิษฐานที่วัดอรุณราชวราราม และมีพระพุทธรูปอีกส่วนหนึ่งประดิษฐานไว้ตามหัวเมืองที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงหลายจังหวัด สำหรับประเด็นนี้ ไผท ภูทา (2556. 139) ได้กล่าวว่า มีพระพุทธรูปของลาวถูกตามค้นหา พบและนำลงไปสยาม ได้แก่ พระสุก พระแซกคำ พระแก่นจันทร์ พระส่งน้ำ พระเงินหล่อ พระเงินบุ พระเจ้าฉันสัมมอ พระนาคสวาสดิ์ พระนาคปรกศิลา เป็นต้น ซึ่งพระพุทธรูปเหล่านี้เมื่อไปถึงสยามแล้วก็กระจายไปอยู่วัดต่างๆ ภายหลัง เว้นแต่พระใสเอาไปไม่ได้ด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ สยามก็เลยยอมให้ประดิษฐานไว้ที่หนองคาย

ส่วนสาเหตุสำคัญในการอัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐานในช่วงดังกล่าว ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2555. 204) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า เป็นการแสดงอำนาจที่เหนือดินแดนเมืองประเทศราช เพื่อประโยชน์ในการปกครอง เพราะมีการเกณฑ์คนมาด้วย จึงเป็นเรื่องของการสร้างความศรัทาหรือให้เป็นศูนย์รวมจิตใจในหมู่ชนที่ถูกเกณฑ์มา สอดคล้องกับแนวคิดของวิราวรรณ นฤปิติ (2560. 5) ที่กล่าวไว้ว่า ในความคิดของคนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระพุทธรูปจึงไม่ได้อยู่ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีไว้เพื่อสักการะบูชาสืบทอดศาสนาเพียงอย่างเดียว ยังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความคิดต่อพระพุทธรูปว่าเป็นวัตถุที่แสดงถึงบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ผู้สามารถอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญมาประดิษฐานที่ใจกลางพระนครและรวบรวมพระพุทธรูปจำนวนมากมาปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ อีกทั้งยังเป็นวัตถุสื่อกลางที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางการปกครองได้อีกด้วย โดยทั้งหมดนี้แสดงออกผ่านเหตุการณ์อัญเชิญและรวบรวมพระพุทธรูปที่มีบันทึกไว้ในพงศาวดาร

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันพบว่า มีพระพุทธรูปหลายองค์ที่ถูกอัญเชิญมายังสยาม มีการสร้างจำลองและสร้างตำนานการได้มาซึ่งพระพุทธรูปเหล่านั้น พร้อมทั้งมีการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาในมิติต่างๆ เกี่ยวกับพระพุทธรูปข้ามแดน

เหล่านี้ โดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยว ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากคำพูดของคนในพื้นที่ ดังเช่นคำกล่าวของพระครูสุธรรมรัตนาภรณ์ (สัมภาษณ์. 2560) ที่ว่า “ในแต่ละวันมีนักท่องเที่ยวทั้งไทยและลาวเข้ามากราบไหว้พระพุทธรูปเหล่านี้เป็นประจำโดยพาะในงานเทศกาลที่สำคัญ”และคำพูดของแม่ชีกองแพง แก้วคนตรง (สัมภาษณ์. 2560) ซึ่งเป็นผู้ดูแลศาสนสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปข้ามแดนแห่งหนึ่งในพื้นที่ชายแดนที่ว่า “มีพุทธศาสนิกชนชาวลาวเช่าเหมารถตู้เข้ามาสอบถามเกี่ยวพระพุทธรูปเหล่านี้เพื่อกราบไหว้ทุกสัปดาห์”

จากข้อความข้างต้นทำให้เห็นว่า พระพุทธรูปข้ามแดนเหล่านี้ยังมีนัยที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมไทย-ลาว โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนหรือพื้นที่ที่พระพุทธรูปแต่ละองค์ประดิษฐานอยู่ ปัจจุบันในพื้นที่ดังกล่าวมีการนำตำนานไปประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อหนุนเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา

● วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนไทย-ลาวและการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับการส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย-ลาวในบริบทสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน

● การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

โรล็องต์ บาร์ต (Roland Barthes. 1957. 21**)** ได้กล่าวว่า มายาคติ เป็นการสื่อความหมายด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรมซึ่งถูกกลบกลื่อนให้เป็นที่รับรู้เสมือนว่าเป็นธรรมชาติหรืออาจกล่าวให้ถึงที่สุดได้ว่า เป็นกระบวนการของการลวงให้หลงอย่างหนึ่ง และนพพร ประชาชน (2547. 4) ได้นิยามว่า มายาคติ (myth) หมายถึง การสื่อความหมายด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรมซึ่งถูกกลบกลื่อนให้เป็นที่รับรู้เสมือนว่าเป็นธรรมชาติหรืออาจกล่าวให้ถึงที่สุดได้ว่า เป็นกระบวนการของการลวงให้หลงอย่างอย่างหนึ่ง มายาคตินั้นมิได้ปิดบังอำพรางสิ่งใดทั้งสิ้น ทุกอย่างปรากฏต่อหน้าต่อตาเราอย่างเปิดเผย แต่เราต่างหากที่คุ้นเคยกับมันเสียจนไม่ทันสังเกตว่ามันเป็นสิ่งประกอบสร้างทางวัฒนธรรม ดังนั้น จะเห็นได้ว่า มายาคติจึงเป็นผลผลิต

ทางสังคมและวัฒนธรรมของคนกลุ่มหนึ่ง ชนชั้นหนึ่ง หรือกลายกลุ่ม หลายชนชั้น มายาคติสัมพันธ์กับการเมือง เศรษฐกิจและสังคมอย่างแน่นแฟ้นในฐานเป็นบริบททางประวัติศาสตร์ที่กำหนดการดำรงอยู่ของมัน

ส่วนแนวคิดความศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ราชบัณฑิตยสถาน (2549) ได้ให้ความหมายว่า หมายถึงอำนาจที่อาจบันดาลให้สำเร็จตามประสงค์ และคำว่าความศักดิ์สิทธิ์แบ่งคำออกเป็นสองคำ คือ คำว่า “ศักดิ์” หมายถึง อำนาจความสามารถ กำลังฐานะและคำว่า “สิทธิ์” หมายถึง ความสำเร็จ อำนาจอันชอบธรรม ซึ่งมีความหมายเมื่อรวมกันคือ อำนาจและความสำคัญหรืออำนาจอันชอบธรรมและอำนาจอันมาจากความสามารถ ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ในภาษาอังกฤษ บางครั้งใช้คำว่า Holy ซึ่งแปลว่า ความศักดิ์สิทธิ์ เช่นเดียวกับคำว่า sacred ซึ่งแปลว่า ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่สักการะเคารพบูชา บุคคลใดไม่สามารถล่วงละเมินได้แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กัน “คน” และ “พื้นที่” ตามที่ศรีศักร วัลลิโภดม (2559. 1) ที่กล่าวว่า เป็นพื้นที่ที่คนเกิดการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย ซึ่ง “คน” และ “พื้นที่” ได้ก่อให้เกิดเรื่องราวของคนในชุมชนหรือชีวิตวัฒนธรรมนั่นเอง ส่วนแสง จันทร์งาม (2534. 93) ได้กล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ว่า เป็นสิ่งที่ไม่ประจักษ์ เช่น พระเจ้าหรือวิญญาณ ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของศาสนาทุกศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาจึงมีลักษณะที่สำคัญ คือ เป็นสิ่งที่ดีที่สุดโดยคุณภาพ เป็นสิ่งสูงสุดโดยตำแหน่ง เป็นสิ่งลึกซึ้ง เป็นสิ่งที่แยกไว้ต่างหากรวมถึงเป็นสิ่งที่เชื่อว่าอยู่หนือธรรมชาติ สอดรับกับแนวคิดของเดอไคม์ (Durkeim. 1915) ที่ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์สร้างพื้นที่เฉพาะสำหรับประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างโลกสามัญของผู้คนกับโลกทางความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติหรือวิญญาณเรียกว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred place)

จากแนวคิดดังกล่าวทำให้เห็นว่า ความศักดิ์สิทธิ์นั้นสัมพันธ์กับพิธีกรรมและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ก็มีการเชื่อมระหว่างโลกสามัญและโลกศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งทั้ง 2 แห่งรวมกันถือว่าเป็นศูนย์รวมของ “ความศักดิ์สิทธิ์” ที่แสดงออกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายใต้บริบทพื้นที่แต่ละแห่ง ซึ่งศรีศักร วัลลิโภดม (2559. 1) ได้กล่าวถึงลักษณะ

ของพื้นที่ดังกล่าวไว้ว่า มีลักษณ์สำคัญ 3 ประการ ประกอบด้วย 1) ตำแหน่งพื้นที่เด่น เช่น เนินเขา หรือลักษณะธรรมชาติที่แปลกประหลาด 2) พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องตำนาน เรื่องเล่าที่มีความเชื่อมโยงจากอดีตถึงปัจจุบัน และ 3) พื้นที่ที่มีร่องรอยกิจกรรมทางศาสนา เป็นร่อยรอยศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏอยู่โดยมีความเกี่ยวข้องกับตำนานในพื้นที่ ดังนั้น จากการศึกษาแนวคิดความศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงทำให้เห็นความเกี่ยวข้องทั้งผู้คน พื้นที่ คติความเชื่อ พิธีกรรม รวมถึงพื้นที่และสถาปัตยกรรมและศาสนสถานที่มีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมและโดดเด่นนั่นเอง

สำหรับทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม Suart Hall (1997) ได้กล่าวไว้ว่า ความเป็นจริงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาได้ภายใต้กระบวนการทางสังคม โดยไม่สนใจว่าในโลกทางกายภาพจะมีข้อเท็จจริงเช่นนั้นอยู่หรือไม่ แต่เราก็สามารถสร้างความเป็นจริงให้เกิดขึ้นได้ ซึ่งประเด็นนี้ กาญจนา แก้วเทพ (2548. 15) ได้อธิบายว่า การสื่อสารเป็นกระบวนการที่มนุษย์แต่ละคนใช้เพื่อประกอบสร้างความเป็นจริงขึ้นมา ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นความจริงชุดเดียวกัน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีการสร้างโบราณสถานผู้ที่สร้างเหล่านั้นก็มีการสถาปนาความจริงไว้แล้วเพื่อสร้างสิ่งเคารพบูชาและมีพิธีกรรมในการบวงสรวงโบราณสถานหรือโบราณวัตถุเหล่านั้น เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่ง ก็มีการรื้อฟื้นพื้นที่ที่เหล่านั้นให้กลับมามีชีวิตอีกครั้งด้วยการประกอบสร้างความจริงขึ้นใหม่ หรืออาจผลิตซ้ำความหมายเดิม แต่มีบางอย่างเปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตามในทัศนะของ Suart Hall (1997) ได้กล่าวว่า แท่จริงแล้วไม่เคยมีสิ่งที่เรียกว่าความเป็นจริงเกิดขึ้นจนกว่าจะมีผู้ที่ประกอบสร้างความเป็นจริงนั้นขึ้นมา และการสื่อสารก็คือกระบวนการที่มนุษย์แต่ละคนใช้เพื่อประกอบสร้างความเป็นจริงขึ้นมานั่นเอง

● วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลทั้งจากเอกสาร พงศาวดารที่เกี่ยวข้องและข้อมูลภาคสนาม โดยกำหนดเนื้อหาเกี่ยวกับตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนจาก สปป.ลาว มาสู่ประเทศไทย ประกอบด้วย พระใส พระสุก พระเสาร์ พระสวย พระทองแสน พระเสี่ยง พระศรีบุญเฮือง และพระเสริม ซึ่งปรากฏในพื้นที่จังหวัดหนองคาย พระพุทธรูปเหล่านี้เป็นทั้งพระพุทธรูปเดิมและถูกสร้างขึ้นใหม่ในชื่อเดิม ผู้วิจัยแบ่งกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลหลักเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพระสงฆ์ ผู้รู้ในพื้นที่วิจัย นักวิชาการ และกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวลาวที่เดินมากราบไหว้พระพุทธรูปในพื้นที่ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีมายาคติ (Myth) ของ Roland Barthes (1957/2547) ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มสัญวิทยา (semiology) และถูกพัฒนาโดยโรล็องค์ บาร์ตส์ (นพพร ประชากุล. 2547) แนวคิดความศักดิ์และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2559) และทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม (Stuart Hall. 1997; กาญจนา แก้วเทพ. 2548) เป็นกรอบในการศึกษาข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลและอภิปรายผลการศึกษา

● สรุปผลการวิจัย

ตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะในพื้นที่วิจัยนั้น มีการกล่าวถึงพระพุทธรูปข้ามแดนที่สำคัญอย่างน้อย 2 ช่วงระยะเวลา คือ 1) ตำนานการอัญเชิญพระพุทธรูปเข้าสู่อาณาจักรกรุงธนบุรี จำนวน 1 ครั้ง ได้แก่ การอัญเชิญพระแก้วมรกต และพระบางมาจากกรุงศรีสัตตนาคนหุต มาประดิษฐานไว้ที่วัดอรุณราชวราราม ครั้นในรัชสมัยของรัชกาลที่ 1 แห่งราชวงศ์จักรี ได้พระราชทานพระบางคืนไปยังเมืองล้านช้างตามคำกราบทูลขอของเจ้านันทเสนแห่งอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ 2) ตำนานการอัญเชิญพระพุทธรูปเข้าสู่อาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์ จำนวน 2 ครั้ง ประกอบด้วย 1) การอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญหลายองค์ เช่น พระสุก พระเสริม พระใส พระแซ่คำ พระแก่นจันทร์ เป็นต้น จากอาณาจักรเวียงจันทร์ล้านช้าง และให้นำพระพุทธรูปส่วนที่ไม่สามารถอัญเชิญไปกรุงเทพมหานคร

ได้ จึงได้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ที่พระเจดีย์ปราบเวียง ณ ค่ายหลวงเมืองพันพร้าวเหนือวัด ซึ่งหนึ่งในพระพุทธรูปที่บรรจุไว้ในเจดีย์ปราบเวียงคือ พระเสริม (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. 2555. 1052) แต่ช่วงหลังเจ้าอนุวงศ์ให้คนไปรื้อพระเจดีย์ปราบเวียงที่เมืองพันพร้าว และเชิญพระเสริมและพระที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลบรรจุไว้มาประดิษฐานไว้ มาประดิษฐานไว้ที่อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์เช่นเดิมเมื่อเดือน 12 ขึ้น 2 ค่ำ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. 2555. 1068) ซึ่งตรงกับวันเสาร์ที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2371 นั่นแสดงว่า มีการอัญเชิญพระเสริมและพระพุทธรูปที่ไม่ปรากฏชื่อบางองค์ไปยังอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์อีกครั้ง เพราะในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ระบุเพียงพระเสริมเท่านั้น นั่นหมายความว่า พระเสริมอาจรวมถึงพระองค์อื่น ๆ ด้วย มีการเดินทางหรือถูกอัญเชิญข้ามจากฝั่งอาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์ไปยังฝั่งอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทร์อีกครั้ง

อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ในครั้งปราบเจ้าอนุวงศ์และจับตัวส่งมายังกรุงเทพมหานครนั้น ได้มีการอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญข้ามแดนมายังอาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์อีกครั้ง รวมทั้งพระบางด้วย เพราะในช่วงแรกที่อัญเชิญมานั้นในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์บอกว่า “พระบางหายไปว่าข้าพระเอาไปฝังเสีย” (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. 2555. 1052) แต่ในการอัญเชิญพระพุทธรูปองค์สำคัญข้ามแดนในครั้งที่สองนี้จึงเป็นที่แน่นอนว่า รวมเอาพระบางไว้ด้วย แต่การอัญเชิญในครั้งนี้ พระพุทธรูปสำคัญหลายองค์ถูกอัญเชิญมาจากภูเขาควาย ซึ่งเป็นพื้นที่เก็บซ่อนพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ไว้ เหตุการณ์นี้น่าจะเกิดขึ้นในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2370-2371 นั่นเอง เนื่องจากต่อมาในช่วง พ.ศ. 2408 (ปีขาล อัฐศก เดือน 5 ขึ้น 15 ค่ำ) รัชกาลที่ 4 ได้พระราชทานพระบางคืนไปเมืองหลวงพระบางอีกครั้ง ส่วนพระเสริมและพระใส (น่าจะหมายถึงพระสายน์) โปรดให้ประดิษฐานไว้ที่วิหารวัดประทุมวนาราม

อีกประการหนึ่ง ในการอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญเหล่านี้มาที่อาณาจักรรัตนโกสินทร์ ทำให้เกิดตำนาน เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธรูปเหล่านั้น เช่นกรณีของพระสุก เป็นต้น และเป็นที่น่าสังเกตว่า พระพุทธรูปข้ามแดนที่สำคัญในพื้นที่หลายองค์ไม่มีปรากฏว่ามีรายละเอียดในการอัญเชิญข้ามแดนอย่างชัดเจน ได้แต่เพียง

กล่าวไว้ในตำนานประวัติของพระพุทธรูปองค์นั้น ๆ ว่า “ได้ถูกอัญเชิญมาจากอาณาจักรล้านช้าง” ส่วนในกรณีของพระสุกนั้น ถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปสำคัญ 1 ใน 3 ที่ถูกสร้างโดยพระธิดาของเจ้าไชยเชษฐาธิราช ที่มีการกล่าวอ้างถึงตำนาน 2 ส่วนคือ ตำนานพระสุกที่ถูกอัญเชิญมานั้นจมลงและยังอยู่ที่ใต้แม่น้ำโขงบริเวณบ้านหนองกุ้ง อำเภอโพนพิสัย ที่เรียกว่า “เวินสุก” ส่วนอีกตำนานหนึ่ง คือพระสุกได้ถูกนำขึ้นมาจากแม่น้ำโขงแล้วโดยพระยาอุดรธานีศรีโขมสารเขตต์และถูกอัญเชิญมาไว้ที่วัดศรีธรรมาราม จังหวัดยโสธรและถูกกล่าวอ้างว่า “เป็นพระสุกองค์จริง” ซึ่งพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกับพุทธรูปข้ามแดนเหล่านี้ ได้ถูกประกอบสร้างให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ภายใต้บริบทสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน

สำหรับการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธรูปข้ามแดนนั้น พบว่า พระพุทธรูปข้ามแดนที่มีการนำไปประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างหลากหลาย คือ พระสุกและพระใส แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า พระเสริมนั้นมีการกล่าวถึงหรือกล่าวอ้างในพื้นที่ชายแดนน้อยมาก อาจเป็นเพราะว่า พระเสริมนั้นไม่มีความสัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรมในพื้นที่ในเชิงวิถีชีวิตนั่นเอง สำหรับการประกอบสร้างตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนนั้นมีการเชื่อมโยงกับตำนานพญานาค และปรากฏการณ์อื่น ๆ เช่น บั้งไฟพญานาค น้ำมนต์ศักดิ์พญานาค โดยการนำตำนานเหล่านี้ไปเกี่ยวโยงกับประเพณีวัฒนธรรม เช่น วันออกพรรษา และวันสงกรานต์ เป็นต้น ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ได้ถูกทำให้เป็นพื้นที่ “ศักดิ์สิทธิ์” ผ่านการบนบาน บวงสรวง กราบไหว้ สักการะ จึงเห็นได้ว่า พื้นที่ที่พระพุทธรูปข้ามแดนไปประดิษฐานอยู่หรือพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงนั้น ปัจจุบันเป็นที่นิยมสำหรับพุทธศาสนิกชนและประชาชนทั่วไปในการเข้ายี่ยมชมในนามของการท่องเที่ยว เช่นการท่องเที่ยวนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์เสริมมงคล 9 ส หรือการไหว้พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ 9 ส และนำไปสู่การสร้างพระเครื่องและของที่ระลึกต่าง ๆ สำหรับนักท่องเที่ยวอย่างหลากหลายในปัจจุบันนั่นเอง

พระพุทธรูปที่ถูกอัญเชิญมาจากอาณาจักรล้านช้าง ส่วนหนึ่งมีหลักฐานการอัญเชิญมาในช่วงรัชกาลที่ 3 ส่วนหนึ่งไม่มีหลักฐานอย่างชัดเจน แต่สันนิษฐานว่า

ถูกอัญเชิญเข้ามาในยุคเดียวกันกับพระสุก พระเสริมและพระใสนั่นเอง พระพุทธรูปเหล่านี้กระจายกันประดิษฐานอยู่ตามวัดริมฝั่งโขงในพื้นที่จังหวัดหนองคาย จำนวน 3 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอท่าบ่อ และอำเภอโพนพิสัย ซึ่งพื้นที่อำเภอเมืองและโพนพิสัยถือว่าเป็นเส้นทางผ่านของการอัญเชิญพระพุทธรูปจากอาณาล้านช้างจักรเวียงจันทน์มาประดิษฐานไว้ก่อนอัญเชิญเข้าสู่กรุงเทพฯ มีพระพุทธรูปหลายองค์ที่มีการอัญเชิญข้ามไปมาระหว่างอาณาจักรเวียงจันทน์และหัวเมืองสำคัญของอาณาจักรรัตนโกสินทร์ ในระหว่างรัชสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ คือ เมืองพานพร้าว หนองคาย และโพนพิสัย เวียงจันทน์และภูเขาควาย

จากเหตุการณ์นี้ทำให้เห็นว่า ทั้งสองอาณาจักรนั้นให้ความสำคัญแก่พระพุทธรูปอย่างยิ่ง และอาจกล่าวได้ว่า การอัญเชิญพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์จากเมืองต่าง ๆ มาประดิษฐานยังหัวเมืองหลวงแห่งใหม่ นอกจากเหตุผลด้านจิตใจ (เพราะมีการเทครัวระหว่างอาณาจักรหนึ่งไปสู่อาณาจักร) ที่ต้องพึ่งพิงความศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยังพบว่า มีร่องรอยของความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างเจ้าผู้ครองเมืองต่าง ๆ กับพระมหากษัตริย์ในช่วงกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์อยู่ด้วย (วิราวรรณ นฤปิติ. 2560. 6) นั่นหมายความว่า พระพุทธรูปมีอิทธิต่อความเชื่อและวิถีชีวิต ซึ่งอาจรวมไปถึงอุดมคติอีกด้วย

สำหรับพระพุทธรูปสำคัญในพื้นที่ชายแดนจังหวัดหนองคายดูเหมือนจะมีความเกี่ยวข้องกับตำนานพญานาคอย่างโดดเด่น ตั้งแต่การเริ่มสร้าง เช่นการสร้างพระสุก พระเสริม และพระใส รวมทั้งการเคลื่อนย้าย เช่น ตำนานพระสุก และการประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ในบริเวณวัดต่าง ๆ ก็จะมีรูปปั้นพญานาคประกอบกับพระพุทธรูปสำคัญ ตลอดถึงการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์เพื่อการท่องเที่ยว เช่น ประตูเมืองโพนพิสัยที่สร้างด้วยศิลปะรูปพญานาคคู่พันรอบซุ้มโค้ง ข้างบุษบกพระเสี่ยงซึ่งเป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งของแนวคิดการท่องเที่ยวไหว้พระศักดิ์สิทธิ์ 9 วัด และปรากฏการณ์น้ำหยดที่เจดีย์พระสุกวัดหลวงเจติยาราม สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดการท่องเที่ยวเกี่ยวกับพระพุทธรูปข้ามแดนนั้นมีความเกี่ยวข้องกับตำนานพญานาค รวมทั้งตำนานบั้งไฟพญานาคอย่างแยกกันไม่ได้ โดยเฉพาะในช่วง

วันขึ้น 15 คำ เดือน 11 ซึ่งเป็นวันออกพรรษา ก็จะมีการเชื่อมโยงปรากฏการณ์ดังกล่าวกับการท่องเที่ยวในพื้นที่ เช่น ในปี พ.ศ. 2561 จังหวัดหนองคายได้จัดงานชมบั้งไฟพญานาคริมฝั่งโขงจาก “ความเชื่อ สู่ศรัทธา ก่อเกิดสิ่งมหัศจรรย์” แต่ทั้งนี้ก็ยังมีการเชื่อมโยงไปกับการบูชาพระพุทธเจ้า นั่นคือ การไหว้พระศักดิ์สิทธิ์ 9 ส นั่นเอง

พระพุทธรูปข้ามแดนยังถูกโยงกับประเพณีท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น การไหลเรือไฟและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับฮีต 12 โดยเฉพาะประเพณีสงกรานต์ ซึ่งทางวัดและหน่วยงานของรัฐภายในจังหวัดจะจัดขึ้นทุกปีในช่วงวันที่ 13 ถึง 17 เมษายนของทุกปี โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่พระใส วัดโพธิ์ชัย จะมีงานสมโภชและสรงน้ำหลวงพระใสและพระพุทธรูปอื่น ๆ ซึ่งผู้คนทั้งสองฟากฝั่งและชาวต่างชาติจะหลั่งไหลมาร่วมพิธี และประกอบพิธีอัญเชิญแห่รอบเมืองหนองคายให้ประชาชนทั่วไปได้สรงน้ำ หลังจากแห่รอบเมือง จะอัญเชิญหลวงพ่อพระใสมาประดิษฐานที่ศาลาพลับพลาหลวงพ่อพระใส ชั่วคราว ด้านหน้าพระอุโบสถ วัดโพธิ์ชัย ระหว่างวันที่ 13-17 เม.ย. 62 เพื่อให้ประชาชน นักท่องเที่ยว ได้สรงน้ำอย่างใกล้ชิด และในวันที่ 18 เม.ย ก็จะทำพิธีอัญเชิญหลวงพ่อพระใสขึ้นประดิษฐานบนพระอุโบสถเช่นเดิม ทั้งนี้ยังมีการอัญเชิญพระพุทธรูปข้ามแดนองค์อื่น ๆ ภายในอำเภอเมืองได้เข้าร่วมขบวนแห่ด้วย แต่มีข้อที่น่าสังเกตคือ จุดเด่นของประเพณีแห่พระในประเพณีสงกรานต์จะเน้นไปที่พระใสเท่านั้น ส่วนพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ นั้นก็มีการกล่าวถึงน้อยมากในงานประเพณีนี้

อย่างไรก็ตาม พระพุทธรูปข้ามแดน ยังถูกประกอบสร้างความหมายในเชิงสัญลักษณ์สำหรับนักท่องเที่ยวแสวงบุญ ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อมีการกราบไหว้สักการะ รวมถึงมีการบนบานด้วย ซึ่งพระพุทธรูปแต่ละองค์ก็ถูกให้ความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงผลลัพธ์หรืออานิสงส์ที่จะเกิดจากการกราบไหว้บูชา คือ 1) หลวงพ่อพระใส คือสัญลักษณ์ของการ “ปกป้องคุ้มครอง มีชีวิตเจริญรุ่งเรือง” 2) หลวงพ่อพระเสาร์เป็นสัญลักษณ์ของการ “อายุมั่นขวัญยืน พรั่งพร้อมด้วยโภคทรัพย์” 3) หลวงพ่อพระสุกคือสัญลักษณ์แห่ง “ความปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ

ลาภผลมากมี” 4) หลวงพ่อพระสวยคือสัญลักษณ์ของความ “มีโชคลาภ ทำมาค้าขายดี” อีกนัยหนึ่งที่นักท่องเที่ยวรู้จัก คือ “พระสวยรวยทรัพย์” 5) หลวงพ่อพระแสงเป็นสัญลักษณ์ของความ “มีเกียรติยศชื่อเสียง เพิ่มบารมี” 6) หลวงพ่อพระเสี่ยงคือสัญลักษณ์แห่งความ “มีสติปัญญาเฉียบแหลม แคล้วคลาดจากเรื่องสุ่มเสี่ยงทั้งมวล” 7) หลวงพ่อสีบุญเฮืองคือสัญลักษณ์ของ “การมีคนรักคนเมตตา อายุยืนยาว” 8) หลวงพ่อทองแสนคือสัญลักษณ์ของการ “ประสบชัยชนะ แคล้วคลาดปลอดภัย” และ 9) หลวงพ่อแสนห้า คือสัญลักษณ์ของการ “ปกปักรักษาและสมปรารถนาทุกอย่าง” แต่เป็นที่น่าสังเกตได้ว่า ในเชิงการท่องเที่ยวนั่น พระพุทธรูปข้ามแดนในพื้นที่ดังกล่าว ที่นักท่องเที่ยวนิยมในการไปกราบไหว้ขอพร จะมีเพียง 3 องค์ คือ (1) หลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย (2) หลวงพ่อพระสุกวัดศรีคุณเมือง (รวมทั้งหลวงพ่อพระสุกวัดหลวงเจติยาราม แต่ไม่ได้รวมอยู่ในบัญชีไหว้พระศักดิ์สิทธิ์ 9 วัด) และ (3) หลวงพ่อพระเสี่ยง วัดมณีโคตร ซึ่งอาจกล่าวได้ ดังนี้

1) หลวงพ่อพระใส คือสัญลักษณ์ของการ “ปกป้องคุ้มครอง มีชีวิตเจริญรุ่งเรือง”

ตำนานการความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อพระใสที่ถูกบันทึกไว้ในเอกสารประวัติของหลวงพ่อพระใสของวัดโพธิ์ชัย ที่ถูกกล่าวขานในเรื่องของการปกป้องคุ้มครองรักษา มีชีวิตเจริญรุ่งเรืองนี้มีปรากฏมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันมีเหตุการณ์สำคัญที่ถูกอ้างถึงหลายครั้ง ดังนี้

1) เมื่อรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช จะเสด็จขึ้นครองนครเวียงจันทน์ พระองค์ได้ทรงตั้งจิตอธิษฐานเฉพาะพระพักตร์ของหลวงพ่อพระใสว่า ถ้าการปกครองไพร่ฟ้าของข้าพเจ้าจะเป็นไปด้วยความสันติสุขปราศจากศัตรูหมู่ไพรีที่จะมาเบียดเบียนแล้ว ขอให้หลวงพ่อพระใสแสดงเหตุอัศจรรย์ให้ประจักษ์ครั้นถึงเสวยราชย์เดือนอ้าย ได้เกิดอัศจรรย์ขึ้นตามคำอธิษฐาน คือ ฟ้าคึกคะนองร้องลั่นหวั่นไหว สายฟ้าฟาดสนั่นสั่นสะเทือน แต่จะได้เป็นอันตรายแก่คน และสัตว์ก็หามิได้ นิมิตอัศจรรย์นั้นปรากฏว่า พระองค์ได้เสวยราชย์ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาชนได้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดรัชสมัยของพระองค์

2) เมื่อขุนวรธานีอัญเชิญหลวงพ่อพระใสออกจากวัดหอก่อง (ปัจจุบันคือวัดประดิษฐ์ธรรมคุณ) เพื่อที่จะนำไปพร้อมกันพระเสริม คนที่สมมติให้เป็นพราหมณ์ผู้อัญเชิญหลวงพ่อพระใสไปนั้น ไม่สามารถลากเกวียน ซึ่งประดิษฐานหลวงพ่อพระใสให้เคลื่อนต่อไปได้แม้จะใช้เครื่องฉุดก็สุดความสามารถเช่นเดียวกัน ได้ทำการอ้อนวอนด้วยประการต่าง ๆ ก็ไม่เป็นผล จนในที่สุด เกวียนได้หักลง คราวนี้ได้หาเกวียนใหม่มาเป็นที่ประดิษฐาน แต่ก็อัศจรรย์อีกครั้ง เพราะไม่สามารถจะนำให้เคลื่อนที่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงปรึกษาตกลงกันว่า จะอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ที่วัดโพธิ์ชัย แล้วก็ทำการอ้อนวอน เป็นผลดังใจนึกก็สามารถยกขึ้นได้

3) เมื่อคราวที่ขุนเชาว์ฯ เป็นผู้เชิดชูหลวงพ่ออยู่นั้นขณะที่ทางวัดโพธิ์ชัยมีงานสมโภชหลวงพ่อพระใส มีท่านผู้หนึ่งซึ่งเดินทางมาจากต่างถิ่น ไม่สู่เชื่อความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อพระใสมากนัก เพื่อเป็นการทดลองจึงได้พูดว่า ถ้าหากหลวงพ่อพระใสศักดิ์สิทธิ์จริงขอให้บันดาลให้ฟ้าผ่า ทันใดนั้นเองฟ้าก็ผ่าลงมาจริง ๆ

4) เมื่อคราวที่เครื่องบินของสายการบินไทย ประสบอุบัติเหตุบริเวณทุ่งนาคลองรังสิต เมื่อปลายเดือนเมษายน 2523 ซึ่งเหตุการณ์ครั้งนั้นมีผู้โดยสารสองท่านที่ไม่ได้รับบาดเจ็บอะไรเลย ไม่ต้องเข้าโรงพยาบาลและอีกท่านหนึ่งคือ คุณศักดา อัครเมธาทิพย์ อดีตผู้บัญชาการเรือนจำจังหวัดหนองคาย ก่อนออกเดินทางไปนมัสการหลวงพ่อพระใสพร้อมกับบูชาหลวงพ่อพระใสจำลองขนาดหน้าตก 5 นิ้ว นำขึ้นเครื่องบินเดินทางไปด้วย เมื่อเกิดเหตุขึ้นทั้งคนและองค์พระ ไม่เป็นอะไรแต่เหตุการณ์กับปรากฏว่าองค์พระใสนั้นได้ตั้งอยู่ในลักษณะปกติธรรมดาบนปีกเครื่องบินที่หักข้างหนึ่ง โดยไม่มีส่วนใดแตกหักเลย เหตุการณ์ในครั้งนั้นเป็นที่รู้กันอย่างกว้างขวางและมีการนำเสนอข่าวอย่างละเอียด พร้อมทั้งตั้งสมญานามหลวงพ่อพระใสว่า “พระพุทธรูปปาฏิหาริย์” บ้าง หรือ “ยิ่งกว่าอัศจรรย์” บ้าง

5) ในช่วงวันที่ 20 กรกฎาคม 2561 มีผู้หญิงคนหนึ่งนั่งคุมงานคนงานก่อสร้างบ้านใต้ต้นไม้หลังบ้าน และกำลังจะจ่ายค่าปูนให้กับคนงานชายคนหนึ่งซึ่งยืนอยู่ใกล้กับรถผสมปูน ห่างจากที่ตนประมาณ 4 เมตร ขณะนั้นมีฝนตกปรอย ๆ ไม่มีลม ไม่มีฟ้าร้อง จู่ ๆ ตนก็หมดสติ มารู้ตัวอีกทีก็อยู่บนรถ สอบถามว่าจะพาตน

ไปไหนเพราะยังไม่ได้จ่ายค่าปูน ญาติบอกว่าตนถูกฟ้าผ่ากำลังจะพาไปโรงพยาบาลหนองคาย หลังทราบข่าวตนตกใจมาก ไม่คิดว่าถูกฟ้าผ่าแล้วจะรอดชีวิตมาได้ และพักรักษาตัวที่โรงพยาบาล 4 วัน จึงออกมาพักที่บ้านและมีเพียงรอยแผลไหม้ที่คอเท่านั้น แต่องค์หลวงพ่อพระใสไม่มีรอยไหม้เลย คาดว่ารอดเพราะบูชาหลวงพ่อพระใสรุ่นแผ่บารมี พิมพ์ชัยวัฒน์เล็ก ปี 2558 ห้อยบูชาประจำกาย น่าจะเป็นเพราะหลวงพ่อพระใสคุ้มครองให้รอดปลอดภัย ส่วนคนงานชายนั้นไม่มีรอยไหม้อะไรแต่สุดท้ายก็เสียชีวิต

จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ปาฏิหาริย์เกี่ยวกับหลวงพ่อพระใส ถูกนำมาเป็นเรื่องเล่าและผลิตซ้ำในเรื่องของการ “ปกป้องคุ้มครอง มีชีวิตเจริญรุ่งเรือง” ผ่านเครื่องลางของขลังของวัดโพธิ์ชัยจากรุ่นสู่รุ่น ดังเช่นสื่อบางสำนักได้นำเสนอว่า “แห่บูชาหลวงพ่อพระใสรุ่นฟ้าผ่าไม่ตาย” จึงทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปเช่าบูชาหลวงพ่อพระใสเป็นจำนวนมาก

2) หลวงพระสุก วัดศรีคุณเมือง หลวงพ่อพระสุกคือสัญลักษณ์แห่ง “ความปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ลาภผลมากมี” ถือว่าเป็นพระพุทธรูปข้ามแดน (สร้างจำลองโดยหลวงปู่สีทัตถ์ ญาณสัมปันโน) ที่ได้รับความนิยมของนักท่องเที่ยวในการกราบไหว้ ซึ่งส่วนมากผู้ที่ไปกราบไหว้นั้นจะไปขอพรให้หายจากโรคภัยไข้ให้มีความสุข ความเจริญ แต่ที่มีความโดดเด่นอีกประการหนึ่งคือ “การบนบานในการขอบุตร” (พระอาจารย์สยาม. 2563. สัมภาษณ์) ซึ่งการบนบานและการแก้บนนี้ส่วนมากจะทำด้วยการถวายไข่และพวงมาลัย ส่วนพระสุก (จำลอง) วัดหลวงเจติยารามนั้น ส่วนมากนักท่องเที่ยวจะนิยมไปกราบไหว้ขอพร บนบาน และมีนักท่องเที่ยวรวมถึงชาวบ้านจำนวนมากทั้งใกล้และไกล จะมาขอน้ำมนต์ที่หยดลงจากฟ้าเพดานเจดีย์ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานองค์พระสุก ไปดื่ม เป็นน้ำในพิธีบวงสรวง และนำไปผสมกับน้ำเพื่ออาบ ตามความเชื่อในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ (แม่ชีแพง. 2563. สัมภาษณ์) สำหรับพระสุกองค์นี้ นิยมแก้บนด้วยการทำพานพญานาคพร้อมพวงมาลัยมาเป็นเครื่องถวายและแก้บน

3) หลวงพ่อพระเสี่ยง ถือว่าเป็นพระพุทธรูปอีกองค์หนึ่งที่มีนักท่องเที่ยวนิยมไปกราบไหว้ขอพรและมีบันทึกประวัติความเป็นร่วมกับการอัญเชิญพระสุกพระเสริมและพระใส อย่างชัดเจน อีกทั้งมีคุณลักษณะพิเศษและตำนาน เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเสี่ยง นั่นคือเป็นพระพุทธรูปองค์เล็กแต่มีน้ำหนักถึง 100 กิโลกรัม ซึ่งในการเคลื่อนย้ายหรืออัญเชิญไปในขบวนแห่ในประเพณีสงกรานต์ ต้องใช้คนยกถึง 3-4 คน และถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่เป็นสัญลักษณ์ของอำเภอโพนพิสัย จนเป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญของอำเภอที่ว่า “หลวงพ่อพระเสี่ยง แสนศักดิ์สิทธิ์สายโลหิตหล่อเลี้ยงอีสาน ปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค” สำหรับเป้าหมายของการกราบไหว้หลวงพ่อพระเสี่ยงของนักท่องเที่ยวนั้น ส่วนมากจะเป็นเรื่องของการบนบานเกี่ยวกับการงาน การเรียนการศึกษา สติปัญญา และความแคล้วคลาดจากความสุ่มเสี่ยง ซึ่งการบนบานหลวงพ่อพระเสี่ยงนั้นจะมีลักษณะที่พิเศษกว่าพระพุทธรูปข้ามแดนองค์อื่น ๆ คือ ทางวัดจะมีสมุดบันทึกไว้ให้นักท่องเที่ยวที่มาบนบานและแก้บนได้เขียนรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องบนบานและรายละเอียดของผู้บนบานไว้ในสมุดบันทึกตัวอย่างของการบนบานของนักท่องเที่ยว อาจจัดได้หลายกลุ่ม เช่น กลุ่มบนบานเรื่องการเรียน กลุ่มบนบานเรื่องการงาน กลุ่มบนบานเรื่องโชคลาภ กลุ่มบนบานเรื่องสุขภาพ เป็นต้น ดังนี้

“ข้าพเจ้านาย...(ชื่อผู้บนบาน) ลูกหลานมาขอบนบานกับหลวงพ่อพระเสี่ยงไว้ คือขอให้ลูกหลานได้ไปทำงานต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศเกาหลีใต้หรือประเทศได้ก็ได้ที่ไปทำงานแล้วได้เงินเยอะๆ ตั้งหลักปักฐานได้ มีความเจริญก้าวหน้าทางครอบครัว ถ้าได้สมดังความปรารถนาแล้ว ตัวกระผมจะขอบนผลไม้ 9 อย่าง เมื่อสำเร็จแล้วจะมาแก้บนตามสัญญาครับ...”

“ข้าพเจ้า.....(ชื่อผู้บนบาน) ลูกขอบนบานหลวงพ่อพระเสี่ยงขอให้ลูกหมดหนี้สินในเร็ววันขายที่ขายนาได้ในราคาที่ลูกต้องการขอครอบครัวของลูกอย่าได้เดือนร้อน ขอให้ร่มเย็นเป็นสุข ขอให้ลูกและสามีอยู่ในโอวาท อย่างทะเลาะเบาะแว้ง ขอให้ลูกถูกรางวัลใหญ่ ๆ ลูกจะมาแก้บนด้วยต้นเงิน 1 ต้น เมื่อสำเร็จลูกจะมาแก้บนเจ้าคะ”

“ข้าพเจ้า...ขอให้สอบติดมหาวิทยาลัย..... รอบโควต้า ได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยที่ต้องการ ถ้าสำเร็จจะมาแก้บนตามสัญญา ด้วยพวงมาลัยดาวเรือง 2 พวง เงิน 100 บาท ขอให้หลวงพ่อพระเสี่ยงดลบรรดาลให้ลูกสอบติดด้วยเทอญ”

“ข้าพเจ้า.....ขอให้นาย...เข้าเรียนต่อวิศวกรรมโยธา 4 ปีที่มหาวิทยาลัย... ได้ ทางโรงเรียนให้ส่งใบเกรดให้ไม่ต้องสอบ เกรดของนาย...ได้ 3.14 แต่ทางโรงเรียนยังไม่ทำหนดวันส่งให้ ขอให้หลวงพ่อผู้มีหูแก้ว ตาทิพย์ช่วยเหลือหลานให้ได้เข้าเรียนต่อให้ได้ ถ้าได้แล้วลูกจะมาแก้บนด้วยพวงมาลัย 9 พวง”

“ข้าพเจ้า...ขอให้บุตรชายชื่อ....เข้าสอบรับราชการได้ จะเป็นหน่วยงานใด ๆ ก็ได้ ถ้าสำเร็จลุล่วง ข้าพเจ้าจะนำพวงมาลัย 12 พวง บั้งไฟ 2 กล่องมาถวายหลวงพ่อพระเสี่ยง”

“ข้าพเจ้า....ได้มากราบนมัสการหลวงพ่อพระเสี่ยงวัดมณีโคตร ข้าพเจ้าขอบนหลวงพ่อ 3 ข้อ คือ (1) ขอให้สามีของข้าพเจ้าชื่อ.....ได้เลิกกับผู้หญิงชื่อ.....ตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป (2) ขอให้ข้าพจ้าได้โชคลาภก้อนใหญ่จากการซื้อสลากลอตเตอรี่รัฐบาลรางวัลที่ 1 (3) ของให้ข้าพเจ้าและสามีได้งานโปรเจตใหญ่ที่..... งานใหญ่ๆ ที่เสนอราคาไปแล้ว เมื่อข้าพเจ้าได้สมดังที่ได้บนหลวงพ่อเสี่ยงไว้แล้ว ข้าพเจ้าจะมาแก้บนด้วยพวงมาลัยดอกมะลิ 100 พวง ไข่ต้ม 500 ฟอง ขนมไทย ผลไม้ 9 อย่าง ขอให้ข้าพเจ้าสมตั้งใจปรารถนาทุกประการด้วยเทอญ” เป็นต้น

จากการศึกษาข้างต้นพบว่า พระพุทธรูปข้ามแดนทั้ง 3 องค์นี้ ถือว่าเป็นพระที่มีตำนานการเดินทางที่ถูกบันทึกไว้อย่างชัดเจนในครั้งที่ถูกอัญเชิญเข้าสู่อาณาจักรรัตนโกสินทร์ จึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นพระพุทธรูปที่มีตำนานการรับรู้ของนักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปอย่างกว้างขวาง จึงเป็นที่นิยมในการกราบไหว้ของนักท่องเที่ยวในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง และเป็นที่น่าสังเกตว่า การบนบาน และการขอพรจากพระพุทธรูปข้ามแดนทั้ง 3 องค์นี้มักจะประสบผลสำเร็จกันแทบทุกคน เช่น กรณีทีมงานผู้สมัครรับการเลือกตั้งขอให้ชนะการเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านของชุมชนแห่งหนึ่งในพื้นที่บ้านเวิน อำเภอโพนพิสัย ก็ได้สมความปรารถนา (มรกต. 2563. สัมภาษณ์) หรือแม้แต่การบนบานของครอบครัวหนึ่งเกี่ยวกับสุขภาพก็ประสบผลสำเร็จ (ประสาท. 2563. สัมภาษณ์) เป็นต้น จะเห็นว่า นอกจากพระพุทธรูปข้ามแดน มีบทบาทเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้ระลึกถึงพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว พระพุทธรูปข้ามแดนในพื้นที่ดังกล่าวยังเป็นที่พึ่งยามยากของชุมชนและนักท่องเที่ยวทั้งใกล้และไกล ซึ่งจะเห็นได้จากการอธิษฐานขอพรของนักท่องเที่ยวนั้นล้วนแต่มีความทุกข์ แต่ในขณะเดียวกันนั้นก็ยังมีความหวัง

สำหรับการกระทำดังกล่าว ดูเหมือนจะขัดแย้งกับหลักการของพระพุทธศาสนาอย่างสิ้นเชิง เพราะพุทธศาสนาเน้นให้คนต้องพึ่งตนเองเป็นหลัก แต่ในสภาวะดังกล่าวกับความเชื่อเดิมของท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทพยดา นาค หรือแม้กระทั่งผี การไหว้พระขอพรจากพระพุทธรูปข้ามแดน ทำให้เห็นได้ว่า นอกจากนักท่องเที่ยวจะขอพรจากองค์พระแล้ว ยังมีการเซ่นสรวง บนบานไหว้ กล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธรูปข้ามแดนองค์นั้น ๆ อีกด้วย ดังนั้น พื้นที่หรืออาณาบริเวณที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธรูปข้ามแดน จะถูกประกอบสร้างให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ผ่านตำนาน เรื่องเล่า รวมทั้งพิธีกรรมและการบวงสรวงอีกด้วย และมีข้อสังเกต คือ อำนาจความศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ถูกนำมาสร้างผ่านสัญลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในรูปแบบของเครื่องรางของขลังอย่างหลากหลายและเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว

สรุป

สำหรับตำนานพระพุทธรูปข้ามแดน อาจกล่าวได้ว่า มีการเคลื่อนย้ายข้ามแดนไปมาหลายวาระตามอำนาจทางการเมืองการปกครองในช่วงนั้น ๆ จนทำให้เกิดตำนาน เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธรูปเหล่านั้นเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ชุมชนในลุ่มน้ำโขง แต่การเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปนั้นยังมีนัยสำคัญทางความคิดเรื่องของการครอบครองวัตถุด้วยความรู้สึกของผู้มีฐานะที่เหนือกว่าของอาณาจักรที่มีอำนาจในการบริหารปกครองแว้นแคว้นหรืออาณาจักรอื่น ๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นผู้มีบุญญาธิการของกษัตริย์นั้น ๆ นอกจากนี้ยังเป็นการกระทำเชิงสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการแสดงตนว่าเป็นพระมหากษัตริย์ที่ครอบครองเมืองเหล่านั้น โดยการตัดสินใจทางด้านการเมืองตั้งแต่เรื่องแต่งตั้งเจ้าผู้ครองเมืองไปจนกระทั่งเรื่องทางด้านจิตใจ พระพุทธรูปข้ามแดนหลายองค์ยังมีอิทธิพลต่อความเชื่อของพุทธศาสนิกชนทั่วไปผ่านตำนาน เรื่องเล่า การท่องเที่ยว ร่วมถึงการผลิตออกรูปลักษณ์ของพระพุทธรูปข้ามแดนเหล่านั้นออกมาเป็นพระเครื่อง และเครื่องรางของขลัง จนกลายเป็นที่นิยมของผู้สนใจหรือประชาชนในสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน จนกลายเป็น “สินค้า” หรือ “พุทธพาณิชย์” ไปในที่สุด

อภิปรายผล

ตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนที่ถูกอัญเชิญมาประดิษฐานไว้ในแต่ละพื้นที่ในประเทศไทย มีพระพุทธรูปหลายองค์ที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่ทั้งในระดับชุมชนและสังคมโดยภาพรวม ได้แก่หลวงพ่อพระใส และหลวงพ่อพระสุก พระพุทธรูป 2 องค์นี้มีตำนานการสร้างที่เกิดจากที่เดียวกัน แต่มีความสำคัญในเชิงพื้นที่แตกต่างกัน คือ พระใสได้รับการยกย่องให้เป็นสัญลักษณ์ในระดับจังหวัดผ่านคำขวัญ แต่พระสุกนั้นถือว่าเป็นพระที่มีการอ้างถึงในเชิงตำนานอย่างหลากหลายแต่จะเห็นว่าตำนานทั้งหมดนั้นต่างไม่มีความชัดเจนในเชิงประจักษ์ ซึ่งตามแนวคิดมายาคติ อาจกล่าวได้ว่า ประเด็นนี้เป็นการสื่อความหมายด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรมซึ่งถูกกลบเกลื่อนให้เป็นที่รับรู้เสมือนว่าเป็นธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับบาร์ต (Roland

Barthes. 1957. 210 ที่กล่าวไว้ว่าถูกอำพรางไว้ในรูปลักษณ์อันปรุงแต่งของ “สิ่งที่ดำเนินไปตามครรลองของธรรมชาติ” ซึ่งตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนได้ถูกสร้างความหมายผ่านรูปลักษณ์ที่เรียกว่า “รูปหล่อ” หรือ “รูปจำลอง” แล้วให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า “สัญญะ”ญบสิ่งที่เรียกว่า ที่เรียกว่า ฎครรลองของงเกตว่า มันเป้ง ทุกอย่างปรากอทางวั หรือการสื่อความหมาย ซึ่ง ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2555. 132) ได้กล่าวไว้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญญะกับความหมายสัญญะเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นมากกว่าจะเป็นไปโดยธรรมชาติ ความหมายจึงขึ้นอยู่กับข้อตกลงในสังคมและสามารถเปลี่ยนไปได้ตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมที่แตกต่าง และองค์ประกอบที่สำคัญในที่นี้ คือ รหัส ซึ่งเป็นแบบแผนที่ผู้อ่านทั่วไปใช้สำหรับจับความหมายแฝงในตัวบท และนพพร ประชากุล (2547. 147) ได้กล่าวถึงรหัสที่อยู่ในตัวบทไว้ 5 ประการ และหนึ่งในนั้นที่มีความสอดคล้องกับการสื่อความหมายของตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนคือ รหัสวัฒนธรรม (cultural code) นั่นคือคติความเชื่อเกี่ยวกับมนุษย์ ชีวิตและโลกซึ่งมีลักษณะเป็นความรู้ทั่วไปชุดหนึ่งที่ไหลเวียนอยู่ในวัฒนธรรมและถูกดึงมาใช้ค้ำจุนความน่าเชื่อถือของรายละเอียดต่าง ๆ ในเนื้อความของวรรณกรรม สุภาษิต คำพังเพย รวมถึงตำนานอื่น ๆ

สำหรับการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธรูปข้ามแดนนั่น มีปรากฏในพงศาวดารทั้งสองฝั่งคือทั้งอาณาจักรสยามและอาณาจักรล้านช้าง เช่น พระสุก พระเสริม พระใส เป็นต้น และยังมีพระพุทธรูปข้ามแดนอีกจำนวนหนึ่งที่ถูกนำมาประดิษฐานไว้ตามวัดต่าง ๆ ในบริเวณพื้นที่วัดริมน้ำโขงจังหวัดหนองคาย นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปข้ามแดนเหล่านี้ที่มีตำนาน เรื่องเล่า และได้รับการยอมรับในฐาน “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” เช่น เวินสุก เวินแท่น” ร่วมทั้งพื้นที่ที่สำคัญซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปข้ามแดน เช่น เจดีย์ วิหาร ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ได้ถูกประกอบสร้างขึ้นมาเพื่อรองรับพระพุทธรูปข้ามแดนทั้งองค์จริงและองค์จำลอง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของนิมิตชัย ชูปูและคณะ (2559) ที่ว่าการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นสถานที่เคารพบูชากราบไหว้ภายในชุมชนและนอกชุมชนผ่านตำนาน เรื่องเล่าที่ประกอบสร้างว่าชุดความจริงดังกล่าวเป็นของชาวบ้าน

หรือของรัฐ ซึ่งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านประกอบสร้างขึ้น และที่สำคัญพระพุทธรูปข้ามแดนจำนวนหลายองค์ที่ถูกนำไปผลิตเป็นเครื่องลางหรือพระเครื่องตามความนิยมของสังคมซึ่งแนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดของศุภวัฒน์ วัฒนภิโกวิทยา (2553) ที่ได้กล่าวว่า แนวคิดมายาคติชี้ให้เห็นถึงคติความเชื่อที่จัดเป็นแก่น-ธรรมของพุทธและคติความเชื่อที่เป็นไสยศาสตร์หรือกระพี้-มายาคติ ซึ่งฉาบเคลือบอยู่บนองค์พระพุทธรูปได้บิดเบือนความหมายไปจากเดิม คือ ธรรม อันเป็นวัตถุประสงค์เดิมของการสร้าง เช่นเดียวกับเอื้อมพร ทิพย์เดชและคณะ (2561) ที่ค้นพบว่า นิทานพื้นบ้านล้านนาก็คือ “มายาคติ แบบหนึ่งอันเป็นผลผลิตจากการประกอบสร้างทางวัฒนธรรม ซึ่งภายใต้การประกอบสร้างเนื้อหานั้นก็แฝงคติความเชื่อไว้หลากหลายมิติ และยึดถือเป็นแนวปฏิบัติสืบต่อกันมาราวกับว่าเป็นเรื่องที่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างปกติธรรมดา ซึ่งประเด็นนี้นพพร ประชากุล (2547) ได้กล่าวไว้ว่า มายาคติถูกนำมาเชื่อโยงเข้ากับวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ มายาคติจึงทำหน้าที่สื่อความหมายด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรมซึ่งถูกกลบเกลื่อนให้เป็นที่รับรู้เสมือนว่าเป็นธรรมชาติ ไม่ใช่การโกหกหลอกหลวงแบบปั้นน้ำเป็นตัวหรือเป็นโฆษณาชวนเชื่อที่บิดเบือนข้อเท็จจริง แต่มายาคตินั้นเปิดเผยทุกสิ่งทุกอย่างต่อหน้าต่อตา จนผู้คนคุ้นเคยกับมันเสียจนไม่ทันสังเกตว่ามันเป็นสิ่งประกอบสร้างทางวัฒนธรรมและเข้าใจว่ามันคือสามัญสำนึกบริสุทธิ์

นอกจากนี้พระพุทธรูปข้ามแดนยังถูกประกอบสร้างให้เป็น “สินค้า” หรือ “เครื่องรางของขลัง” และพบว่าพระพุทธรูปข้ามแดนที่มีการประกอบสร้างองค์พระโดยใช้ตำนาน เรื่องเล่า ผ่านพิธีกรรมและการปลุกเสกอย่างหลากหลาย คือ หลวงพ่อพระใส และใช้วาทกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของพุทธศาสนิกชนทั่วไปว่าเป็นความปลอดภัย มีโชคลาภ สุขภาพแข็งแรง เป็นต้น ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของศรีศักร วัลลิโภดม (2542) ที่ได้กล่าวถึงลักษณะของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ไว้ว่า เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเล่า ชุมชนได้สร้างความหมายให้แก่พื้นที่ที่มีความสำคัญในชุมชน ผ่านการผูกเรื่องราวตำนาน ในอดีตเป็นเรื่องราวเล่าขานต่อกันมาจนกลายเป็นความเชื่อในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จนถึงปัจจุบัน ซึ่งตำนานได้ผูกโยงความเป็นตัวตนของคนในชุมชน

ส่วนผลการศึกษาพระพุทธรูปข้ามแดนในบริบทของสังคมวัฒนธรรมในปัจจุบันนั้น มีความโดดเด่นด้านการท่องเที่ยว เพราะมีพระพุทธรูปหลายองค์ในพื้นที่จังหวัดชายแดน ซึ่งเดิมเคยเป็นอาณาจักรล้านช้างมาก่อนถูกนำมาประดิษฐานไว้ในและพระพุทธรูปเหล่านี้ถือว่ามีทั้งตำนาน เรื่องเล่าและประติมากรรม ซึ่งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ได้มากราบไหว้ขอพรเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ภายใต้แนวคิดกราบไว้ “พระศักดิ์สิทธิ์ 9 ส” ซึ่งเยาวลักษณ์ เหล่าฤทธิ์ (2558) ได้นำเสนอไว้ว่า ประวัติความเป็นมาของวัดในพื้นที่จังหวัดหนองคาย มีความเกี่ยวข้องกับประวัติชาติพันธุ์สองฝั่งโขงปรากฏหลักฐานจากเอกสาร โบราณสถาน โบราณวัตถุโดยเฉพาะสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งราชอาณาจักรล้านช้าง วัดเหล่านี้มีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ พุทธปฏิมา และภูมิทัศน์ของวัด อย่างไรก็ตาม พระพุทธรูปข้ามแดนบางองค์ เช่น หลวงพ่อพระใส ถือว่าเป็นพระพุทธรูปข้ามแดนซึ่งเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนทั่วไป จนนำไปสู่การผลิตหรือสร้างพระเครื่องขึ้นมาไว้สำหรับ “เช่าบูชา”แก่นักท่องเที่ยวจนกลายเป็น “สินค้า” หรือ “พุทธพาณิชย์” และเป็นมาของรายได้อันมหาศาลของวัด ซึ่งกฤษณา รักษาโฉม (2555) กล่าวไว้ว่า ในกลุ่มวัดที่มีตำนานพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วัดโพธิ์ชัย พบว่า ในช่วงที่มีจัดงานสรงน้ำหลวงพ่อพระใสทางวัดจะมีรายได้มากกว่า 10 ล้านบาท

จากการอภิปรายผลการศึกษาดังกล่าวทำให้เห็นว่า พระพุทธรูปข้ามแดนนั้นได้ถูกชุมชนนำตำนาน เรื่องเล่า และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเชื่อโยงกับพระพุทธรูปเหล่านั้นมาประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม และส่งต่อวัฒนธรรม ประเพณีเหล่านี้ผ่านประเพณีของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และถูกนำไปใช้ในมิติของการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นกระแสเชิงสังคมวัฒนธรรมในบริบทสังคมปัจจุบันอย่างชัดเจน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานของรัฐ เช่น กระทรวงวัฒนธรรม สำนักพุทธศาสนาแห่งชาติ และคณะสงฆ์ในระดับจังหวัดควรมีการนำองค์ความรู้จากการวิจัยในพื้นที่ไปปรับปรุงให้มีความสอดคล้องกับความเป็นจริงและมีประโยชน์ต่อการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสองฝั่งโขง โดยให้มีการรับรู้ร่วมกันเกี่ยวกับตำนาน เรื่องเล่าในพื้นที่ให้เป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่าย

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

เนื่องจากพื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่ที่มีการสืบต่อทางอารยธรรมต่าง ๆ มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถึงทำให้มีทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งตำนาน เรื่องเล่า และประเพณี เป็นต้น อย่างหลากหลาย และหนึ่งในนั้นคือมีพระเถรที่สำคัญหลายรูปที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ชายแดนลุ่มน้ำโขง เช่น พระครูโพนสเม็ก หลวงปู่สีทัตถ์ สุวรรณมาโจ/ญาณสัมปันโน หลวงปู่เสาร์ กันตสีโล และหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นต้น ซึ่งพระเถระเหล่านี้มีบทบาทด้านจิตใจต่อชุมชนลุ่มน้ำโขงอย่างมาก ร่วมทั้งพระเถระเหล่านี้ก็ได้สร้างศาสนถานที่สำคัญหลายแห่งหรือมีส่วนทำให้มีการสร้างศาสนสถานหลายแห่ง ซึ่งประเด็นเหล่านี้สามารถพัฒนาเป็นโจทย์การวิจัยต่อได้

●●●

เอกสารอ้างอิง

กฤษณา รักษาโฉม. (2555). *รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กระบวนการเปลี่ยนแปลง "เส้นทางบุญ" สู่ "เส้นทางธรรม.* **กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กาญจนา แก้วเทพ. (2548). *กลุ่มทฤษฎีว่าด้วยเนื้อหา สารและความหมาย*, ในประมวล สาระชุดวิชาปรัชญานิเทศศาสตร์และทฤษฎีสื่อสาร หน่วยที่ 12.นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2555). *สัญวิทยา โครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: วิภาษา.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (2555). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-4*, เล่ม1-2. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.

นพพร ประชากุล. (2547). *มายาคติ.* (ในคำนำเสนอ) (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: คบไฟ.

ประภัสสร์ ชูวิเชียร. (2557). ศิลปะลาว. กรุงเทพฯ: มติชน.

นิมิตชัย ซูปูและคณะ (2559). การประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมของวัดบางแก้ว อำเภอเขาสน

ชัย จังหวัดพัทลุง. การประชุมใหญ่วิชาการระดับชาติและนานาชาติครั้งที่ 7 วันที่ 23 มิถุนายน 2559 มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

ไผท ภูทา. (2556). ความเป็นมาคนอีสาน ในเหตุการณ์ณีสำคัญของประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.

ราชบัณฑิต. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: นามมบุ๊คส์ พับลิเคชั่นส์.

โรล็องค์ บาร์ตส์/Roland Barthes. (1957/2547). *มายาคติ/Mythologies*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). (แปลโดย วรรณพิมล อังคศิริสรรพ). กรุงเทพฯ: คบไฟ.

วิราวรรณ นฤปิติ. (2560). การเมืองเรืองพระพุทธรูป. กรุงเทพฯ : มติชน.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2555). *เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน.* กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2559*). พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในยุคเริ่มแรกของสยามประเทศ จุดกำเนิดของ "วัด" จุดกำเนิดของชุมชน*. มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์. (ออนไลน์) ได้จาก http://lek- prapai.org/home/view.php?id=814 (สืบค้นเมื่อ 28 มิถุนายน 2563).

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2559). *เสวนาโครงการภูมิวัฒนธรรม "พื้นที่ชุ่มน้ำภาคอีสาน"*. เรียบเรียงโดย เหมือนพิมพ์ สุวรรณมาศ. มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์. (ออนไลน์) ได้จาก http://lek-prapai.org/home/view.php?id=814 (สืบค้นเมื่อ 28 มิถุนายน 2563).

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2542). *อำนาจศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจสาธารณ์ในสังคมท้องถิ่น.* บทบรรณาธิการวารสารเมืองโบราณ ปีที่ 25 ฉ. 3 กรกฎาคม-กันยายน 2542.

ศุภวัฒน์ วัฒนภิโกวิท. (2553). *มายาคติกับความเชื่อทางวัตถุในพุทธศาสนา.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตรกรรม, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สงวน บุญรอด. (2545). *พุทธศิลปลาว.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สายธาร.

สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. (2545). *ลำดับกษัตริย์ลาว.* กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

แสง จันทร์งาม (2534). *ศาสนศาสตร์.* กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

เยาวลักษณ์ เหล่าฤทธิ์. (2558). *เที่ยววัด: แนวทางการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมริมฝั่งแม่น้ำโขง จังหวัดหนองคาย.* วารสารบัณฑิตศึกษา, ปีที่ 12 ฉบับที่ 57 เมษายน-มิถุนายน.

เอื้อมพร ทิพย์เดช, สนม ครุฑเมืองและเปรมวิทย์ วิวัฒนเศรษฐ์. (2561). *มายาคติในนิทานพื้นบ้านล้านนา.* วาราสารวิชาการพิฆเนศวร์สาร, ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน.

ภาษาอังกฤษ

Durkheim, E. (1915). *The Elementary Forms of the Religious Life: A Study in Religious Sociology.* Macmillan.

Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*.London:Sage Publications.

สัมภาษณ์

พระครูสุธรรมรัตนาภรณ์. (12 กุมภาพันธ์ 2563). สัมภาษณ์. วัดมณีโคตร อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

แพง แก้วคนตรง. (13 กุมภาพันธ์ 2563). สัมภาษณ์). วัดหลวงพิสัยเจติยาราม อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

พระอาจารย์สยาม. (14 กุมภาพันธ์ 2563. สัมภาษณ์). วัดศรีคุณเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

มรกต. (15 กุมภาพันธ์ 2563. สัมภาษณ์). ชุมชนวัดมณีโคตร อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

ประสาท. (15 กุมภาพันธ์ 2563. สัมภาษณ์). ชุมชนวัดมณีโคตร อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

ประวัติผู้เขียน

รองศาสตราจารย์ ดร. ฉลอง พันธ์จันทร์

Associate Professor Dr. Chalong Phanchan

ประธานหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

สถานที่ติดต่อ

สาขาวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 44150

โทรศัพท์: 043-754-369 ต่อภายใน 4783

Email: chalong.p@msu.ac.th

ประวัติการศึกษา

Ph.D. (Philosophy), University of Pune, Maharashtra, India, 2544 (ICCR scholarship)

M.A. (Political Science), Tilak Maharashtra Vidyapeeth (Deemed University), Maharashtra, India, 2542

M.A. (Philosophy), University of Mysore, Karnataka, India, 2539

พธ.บ. (ศาสนา), มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, 2536